

УДК 658.14.001.5

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

К.В. Ковтуненко, к.е.н., доцент

Ю.В. Гутарева

Я.В. Шаповал

Одеський національний політехнічний університет, Одеса, Україна

Ковтуненко К.В., Гутарева Ю.В., Шаповал Я.В. Особливості формування інтелектуального капіталу підприємства.

У статті розглянуті особливості формування інтелектуального капіталу підприємства. Розглянута сутність та чинники інтелектуального капіталу, зокрема, інтелектуальний потенціал. Визначені основні проблеми формування інтелектуального капіталу.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, фінансовий потенціал, інтелектуальний потенціал, інтелектуальні ресурси, підприємство, фінансові ресурси, прибуток

Ковтуненко К.В., Гутарева Ю.В., Шаповал Я.В. Особенности формирования интеллектуального капитала предприятия.

В статье рассмотрены особенности формирования интеллектуального капитала предприятия. Рассмотрена сущность и факторы интеллектуального капитала, в частности, интеллектуальный потенциал. Определены основные проблемы формирования интеллектуального капитала.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, финансовый потенциал, интеллектуальный потенциал, интеллектуальные ресурсы, предприятие, финансовые ресурсы, прибыль

Kovtunencko K.V., Gutareva Y.V., Shapoval Y.V. Features of the formation of the intellectual capital of the enterprise.

The article reviews the features generating intellectual capital of company. Reviews essence and intellectual factors of capacity. Described the main problems of generating intellectual potential.

Keywords: intellectual capital, financial strength, intellectual capacity, intellectual resources, enterprise, financial resources, profit

З давніх пір світових вчених цікавить питання збагачення підприємств, не вдаючись до використання природних джерел і сировини. І не випадково саме в другій половині ХХ століття зароджується і розвивається теорія інтелектуального капіталу. Завдяки інноваціям, які ґрунтуються на знаннях та інформації з розвинутою інфраструктурної (Інтернет, бази даних, телекомунікації, мобільний зв'язок), людство стало на новий рівень розвитку економічних знань.

Інтелектуальний капітал представляє собою сукупність інтелектуальних ресурсів людей підприємств та організацій (знання, уміння і творчі обдарування індивідів, їхній освітньо-кваліфікаційний рівень, об'єкти інтелектуальної власності, машинні інтелектуальні засоби, організаційні структури), які є результатом попередньої творчої діяльності людини і використовуються суб'єктами підприємництва для виконання поставлених цілей.

Мета дослідження – визначення особливостей формування інтелектуального капіталу підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Особливостям формування інтелектуального капіталу підприємства присвячені наукові праці багатьох вітчизняних дослідників: Канигін Ю., Куценко В., Малицький Б.А., Прошак В. та ін.

Інтелектуальний капітал варто відрізнити від такого поширеного у вітчизняній науковій літературі поняття як «інтелектуальний потенціал». Інтелектуальний потенціал – це сукупність знань, умінь і творчих обдарувань індивідів, їхній освітньо-кваліфікаційний рівень, які дають змогу засвоювати набуті та творити нові знання, тобто це здебільшого можливості, якими володіє особа [5].

Зокрема, Ю.М. Канигін розглядає інтелектуальний потенціал як складову соціального інтелекту в контексті загальної соціалізації суспільства [1].

Він вважає, що під соціальним інтелектом варто розуміти здатність суспільства та його підсистем сприймати, зберігати, нагромаджувати знання, продукувати нові ідеї та використовувати

їх заради прогресу. Б.А. Малицький досліджує інтелектуальний потенціал у контексті реалізації наукового потенціалу суспільства [3].

В. Куценко, В. Удовиченко, І. Опалєва, поняття «інтелектуальний потенціал» здебільшого ототожнюють з поняттями «освітній потенціал» та «людський капітал» [2]. Подібної концепції дотримується В. Орищенко, на думку науковця, «інтелектуальний потенціал – це духовно-освітня стан нації, що забезпечує здатність народу до

виконання актуальних суспільно-економічних завдань, створення необхідних умов всебічного розвитку молодого покоління на базі найвищих духовних цінностей нації» [4].

Доведемо схематично на рис.1, що інтелектуальний потенціал є головним чинником формування інтелектуального капіталу на конкретний момент часу.

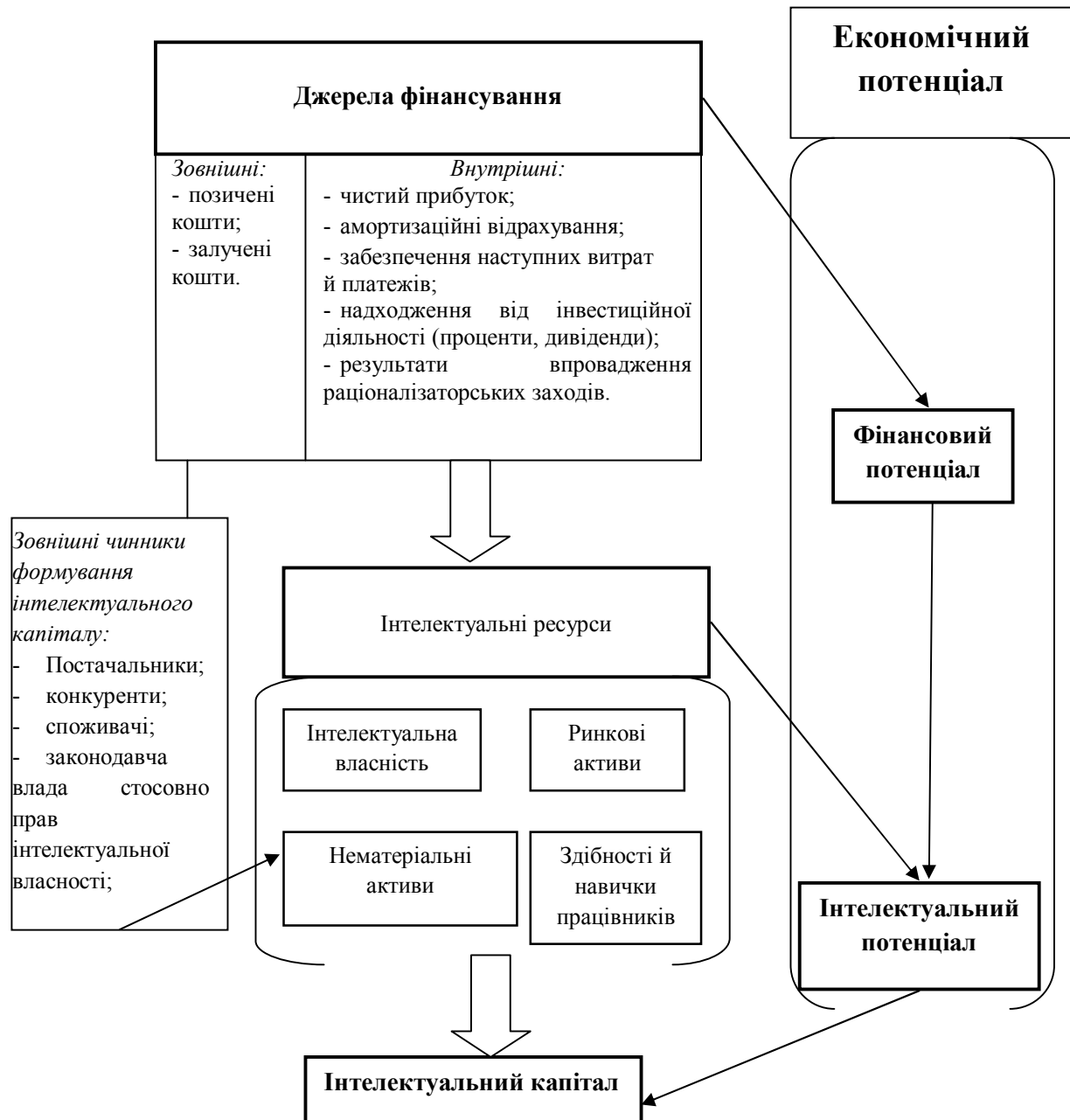

Рис. 1. Схема формування інтелектуального капіталу

Для чіткого описання економічних процесів, що відбуваються при формуванні інтелекту-

ального потенціалу підприємства, дамо визначення ключовим поняттям за темою в табл. 1.

Таблиця 1. Визначення категорій, що беруть участь у формуванні інтелектуального капіталу

№	Поняття	Визначення
1.	Економічний потенціал	Сукупність наявних та придатних до мобілізації основних джерел, засобів країни, елементів потенціалу цілісної економічної системи, що використовуються і можуть бути використані для економічного зростання й соціально-економічного прогресу.
2.	Фінансові ресурси	Власний, позичений та залучений грошовий капітал, який підприємство використовує для формування власних активів і здійснення виробничо-фінансової діяльності з метою отримання доходу, прибутку.
3.	Фінансовий потенціал	Можливості підприємства одержувати й використовувати фінансові ресурси.
4.	Інноваційний потенціал	Сукупність природних і трудових ресурсів, організаційних та інформаційних компонентів, матеріальних умов, що функціонують як єдине ціле в умовах впливу факторів зовнішнього середовища з метою вирішення завдань інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Розглянемо, що формує інтелектуальний потенціал та які є можливості його реалізації.

Інтелектуальний потенціал є складовою економічного потенціалу підприємства, та формується за рахунок відповідних ресурсів. На рівні підприємства інтелектуальний потенціал є основою інноваційного розвитку. Джерелом формування інтелектуального потенціалу підприємства є інтелектуальні ресурси, а також фінансові ресурси їх формування, які підприємство має в своєму розпорядженні. Тобто, фінансові ресурси через фінансовий потенціал підприємства, реалізуючись в інтелектуальні ресурси, є основою й для формування інтелектуального потенціалу підприємства. Рациональне вкладання коштів у програми розвитку персоналу, нематеріальні активи, витрати на інтелектуальну власність сприятиме зростанню інтелектуального потенціалу, збільшенню ринкової вартості підприємства та досягненню значного економічного ефекту. Отже, в процесі життєдіяльності підприємства інтелектуальний потенціал тісно переплітається з фінансовим потенціалом підприємства, що веде до підсилення конкурентних переваг, підприємницьких і управлінських навичок працівників. У розрізі часу й постійно змінних зовнішніх й внутрішніх факторів, що впливають на діяльність суб'єкта господарювання, можна виявити закономірну зміну фінансового потенціалу підприємства протягом всього циклу життєдіяльності, що й було зроблено. Інтелектуальний потенціал, розвиваючись на основі економічного потенціалу, в т.ч. фінансового потенціалу підприємства, вбирає в себе їх основні властивості. Отже, запропонована модель зміни фінансового потенціалу підприємства відповідно до стадій його життєдіяльності є актуальною й для інтелектуального потенціалу. Розглянемо дану модель стосовно загального й інтелектуального потенціалу підприємства.

Так, на стадії становлення підприємства здійснюється формування потенціалу, як категорії в цілому. Організаційні методи тільки починають

формуватися, потенціал формується головним чином за рахунок зовнішніх факторів й прямо залежить від стану економічних відносин специфіки фінансово-господарської діяльності. Отже, на початку життєдіяльності потенціал може бути однаковим для суб'єктів господарювання одного регіону й галузі виробництва. Виникає необхідність введення поняття «первинного потенціалу підприємства».

Розглядаючи стадію розвитку підприємства, як таку, що є наслідком вдалої реалізації існуючого «первинного потенціалу підприємства», слід пам'ятати, що на цьому етапі підприємство активно розвиває організаційні, технічні, технологічні методи управління й виробництва, так як пристосування до зовнішніх економічних факторів веде до формування внутрішніх факторів виробництва й управління підприємством. Відповідно до критеріїв ефективності реалізації того чи іншого методу, виникає зміна потенціалу підприємства в позитивне чи негативне русло. Це найбільш продуктивна фаза, так як соціальні фактори все ще мають значний вплив, в силу вступає фактор колегіальності. Отже на цьому етапі виникає необхідність введення поняття «оновленого потенціалу», який формують внутрішні підсистеми підприємства, а саме: технічна, технологічна, організаційна, економічна, соціальна. Саме на цьому етапі й формується інтелектуальний потенціал підприємства на основі таких інтелектуальних ресурсів, як ринкові активи, здібності й навички працівників підприємства.

На етапі зрілості, суб'єкт господарювання чітко для себе визначає поняття «оновленого потенціалу», яке знаходить своє відображення в критерії рівня фінансового стану підприємства. Крім того, слід зазначити, що існують значні здобутки знань, навичок, ресурсів, які потребують постійного оновлення. На даній стадії поняття фінансовий потенціал, фінансові ресурси й фінансовий стан знаходяться в максимальних точках дотику, й взаємодіють одне з одним на максимально допустимому рівні. Використання всіх трьох

інгредієнтів складової продуктивного функціонування суб'єкта господарювання призведе до максимального продовження даної стадії. Утворюється практично автономна система взаємодії всіх трьох понять, де оновлення фінансового потенціалу може повторюватися багаторазово. Відбувається постійний приріст фінансових ресурсів, що збільшує фінансовий потенціал підприємства, що в свою чергу розширює джерела фінансування інтелектуальних ресурсів. Інтелектуальні ресурси створюють більшій можливості для росту інтелектуального капіталу підприємства, збільшується інтелектуальний потенціал підприємства. Крім того, інтелектуальні ресурси можуть самостійно виступати джерелами формування інших інтелектуальних ресурсів. Інтелектуальний потенціал, який при цьому збільшується, відкриває все більшій можливості на підприємстві для генерування фінансових ресурсів, а отже збільшує фінансовий потенціал підприємства. Отже, на

цьому етапі головним є чітка й злагоджена взаємодія всіх п'яти підсистем підприємства. Для зручності на рис. 2 наведена схема взаємодії фінансового й інтелектуального потенціалу.

На етапі спаду, суб'єкт господарювання чітко розуміє необхідність змін в усіх підсистемах, їх взаємодії, складу й напрямку використання ресурсів. Головним чинником, як й на стадії росту, знов стає соціальний фактор. Виникає потреба у введєнні поняття «новий потенціал». Він відрізняється від первинного за рядом ознак, серед яких в першу чергу є вже існуюча платформа діяльності підприємства, яка суттєво відрізняється від платформи інших суб'єктів господарювання. Новий потенціал, в т.ч. фінансовий й інтелектуальний стає результатом взаємодії протягом всього циклу життєдіяльності підприємства з зовнішнім й внутрішнім середовищем.

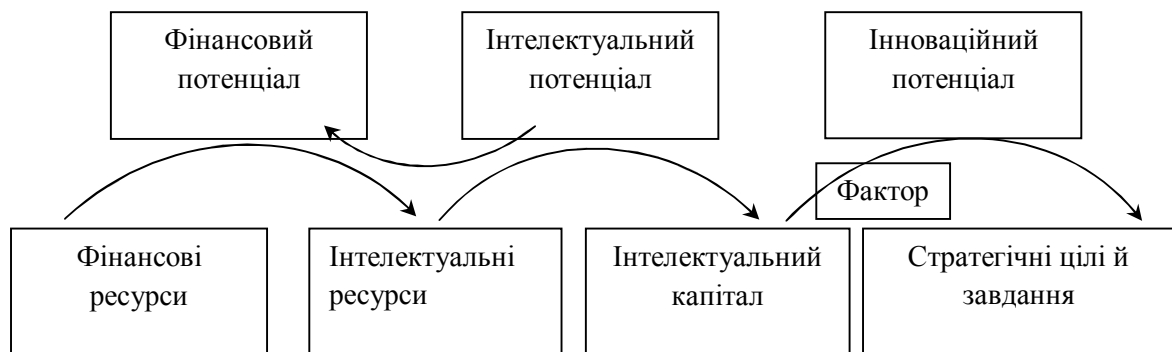

Рис. 2. Вплив фінансового, інтелектуального потенціалу на діяльність підприємства

На етапі старіння, підприємство має два шляхи розвитку: перший – вдале використання всіх існуючих факторів й реалізація нового потенціалу підприємства, за чим слідує повторення моделі життєдіяльності підприємства починаючи зі стадії росту й другий – невдала реалізація нового потенціалу підприємства, що зумовлює ліквідацію суб'єкта господарювання, як неефективної складової економіки.

Разом з цим, інтелектуальний потенціал має власний зміст, який визначається: наявністю і прогресивним розвитком інтелектуальної власності, нематеріальних активів, а також знань й навичок працівників підприємства, що в комплексі зумовлює підвищення продуктивності праці й очікуваного економічного ефекту. Отже, з одного боку інтелектуальний потенціал – це наявність та ефективне використання інтелектуальних ресурсів підприємства, з іншого боку – категорія інтелектуального потенціалу є набагато ширшою й включає в себе взаємодію з фінансовим потенціалом підприємства, ще більш широкий погляд на інтелектуальний потенціал – це здібності взагалі,

які не залежать від їх використання у виробництві.

Головним при виявленні проблем формування інтелектуального потенціалу є встановлення головних чинників, що його формують, що поділяються на зовнішні й внутрішні.

До зовнішніх чинників відносяться:

- постачальники, конкуренти, споживачі, інші контрагенти;
- законодавча база стосовно прав інтелектуальної власності.

До внутрішніх чинників відносяться наявність та ефективне використання інтелектуальних ресурсів.

Зазначенні чинники зумовлюють проблеми формування інтелектуального потенціалу підприємства, й як наслідок проблеми формування інтелектуального капіталу й інтелектуальних ресурсів підприємства.

Наразі залишається досить багато нерозв'язаних питань стосовно інтелектуальної власності в Україні. Аналіз свідчить, що на сьогодні в Україні зроблено важливі кроки на шляху формування та розвитку інституту інтелектуальної власності,

створення відповідного законодавчого поля, гармонізованого з міжнародними вимогами. Водночас процес формування інституту інтелектуальної власності в Україні пов'язаний з низкою проблем, що позначається на розвитку інтелектуального потенціалу та стримує становлення нової інноваційної моделі вітчизняної економіки:

- регулювання відносин, що виникають між суб'єктами інноваційної діяльності при створенні об'єктів інтелектуальної власності: специфікації прав власності на результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, що фінансуються за рахунок державного бюджету або через державні заклади; забезпечення патентної чистоти продуктів інноваційної діяльності; колективного управління авторським та суміжними правами тощо.
- придбання й оплати майнових прав на використання об'єктів інтелектуальної власності, комерційного використання інтелектуальної власності як нематеріальних активів: нерозвиненості інститутів, що забезпечують комерціалізацію об'єктів інтелектуальної власності; передачі на комерційних засадах прав на об'єкти інтелектуальної власності; розвитку франчайзингу, трансферу технологій за кордон, налагодження системи інноваційного аудиту; формування життєздатного та ефективного інноваційного ринку, венчурного капіталу, сучасних форм кооперації інноваційного бізнесу (технополісів, технопарків); удосконалення механізму оцінки і передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності тощо;
- забезпечення охорони захисту прав об'єктів інтелектуальної власності, стимулювання розвитку індустрії інформаційних технологій.

Ще однією проблемою формування інтелектуального потенціалу є достовірне відображення нематеріальних активів в балансі підприємства. Головною рушійною силою проблеми є відмінності відображення процесу вибуття та їх фактичної наявності. Так при здійсненні операцій при вибутті всі активи перестають бути власністю підприємства, не мають матеріального та фізичного складу й не враховуються в складі активів, а нематеріальні активи можуть продовжувати використовуватися на підприємстві або можуть

неодноразово здійснювати процес вибуття з підприємства, при цьому продовжуючи приносити економічні вигоди. З другого боку, також слід врахувати факт морального старіння таких активів, їх невідповідність сучасним вимогам.

Крім того, проблема підготовки кадрового персоналу, що володів би відповідними навичками й досвідом наразі залишається відкритою.

Отже, проблеми формування інтелектуального потенціалу зумовлюють проблеми формування інтелектуального капіталу в Україні, бо лише інтенсивне й вільне використання інтелектуальних ресурсів може забезпечити трансформування відповідної частки інтелектуального потенціалу в інтелектуальний капітал. Можна навести твердження Я. Ширмера, який називає Україну єдиною зі ста країн, в якій існує найбільша різниця між економічним потенціалом та його реальним функціонуванням, що є наслідком проблематики формування інтелектуального капіталу за рахунок інтелектуальних ресурсів [6]. Сам по собі процес трансформації інтелектуального потенціалу в інтелектуальний капітал залежить знову ж таки від ступені розвитку кадрів й управлінської системи підприємства, що повертає нас до проблем формування інтелектуального потенціалу.

Висновки

Інтелектуальний капітал є дуже важливою категорією, яка забезпечує формування унікальних конкурентних переваг підприємства. Вона залежить від наявності інтелектуальних ресурсів, що трансформуються в інтелектуальний потенціал підприємства, який використовується на даний конкретний момент часу. Але необхідно пам'ятати, що сама по собі категорія інтелектуального потенціалу є дещо ширшою, ніж інтелектуальний капітал й фінансові ресурси. Проблеми формування інтелектуального потенціалу зумовлюють проблеми формування інтелектуального капіталу, а також трансформаційні процеси фінансового потенціалу підприємства в інтелектуальні ресурси й інтелектуальний потенціал. Підґрунтям виникнення проблем є не вирішені проблеми джерел, оцінки й захисту інтелектуальних ресурсів підприємства.

Список літератури:

1. Канигін, Ю. Інтелект народу [Текст] / Ю. Канигін // Вісник Академії наук України. – 1993. – № 7. – С. 37-47.
2. Куценко, В. Освіта як фактор стабільності та національної безпеки України [Текст] / В. Куценко, В. Удовиченко, І. Опалева // Економіка України. – 1998. – № 1. – С. 12-21.
3. Малицький, Б.А. Соціально-економічний зміст наукового потенціалу [Текст] / Б.А. Малицький // Наука та наукознавство. – 1998. – № 4. – С. 25-30.
4. Орищенко, В.Г. Шляхи формування інтелектуального потенціалу нації у системі національної освіти / В.Г. Орищенко // Матер. міжнародної наук. конф. – Львів, 1996. – С. 33.

5. Прошак, В. Концепція інтелектуального капіталу у сучасній економічній теорії [Текст] / В. Прошак // Вісник Львівського ун-ту. : серія економічна. - Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка. – 2003. – Вип. 32. – С. 598.
6. Ширмер, Я. Людський капітал важить більше, ніж гроші, технології, чи інші ресурси / Я. Ширмер // Економіст. – 2000. – № 3. – С. 20.

Надано до редакції 14 грудня 2012

Ковтуненко Ксенія Валерівна / Kseniya V. Kovtunenکو
dmitrij-kovtunenکو@yandex.ru

Гутарева Юлія Василівна / Yuliya V. Gutareva
yuliya.gutareva@mail.ru

Шаповал Яна В. / Yana V. Shapoval
yana_sh@ukr.net

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Особливості формування інтелектуального капіталу підприємства [Електронний ресурс] / К.В. Ковтуненко, Ю.В. Гутарева, Я.В. Шаповал // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2012. – № 3-4 (4-5). – С. 78-83. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/n4-5.html>